

UM GRÆNLANDSRIT

*Andmælaræður Jakobs Benediktssonar og Jóns Samsonar-
sonar við doktorsvörn Ólafs Halldórssonar 1. mars 1980*

I

RÆÐA JAKOBS BENEDIKTSSONAR

BÓK Ólafs Halldórssonar, Grænland í miðaldaritum, er filólógísk rannsókn á íslenskum miðaldaheimildum um Grænland. Meginþættir bókarinnar eru tveir: annarsveggar undirstöðuútgáfa á Grænlandsannálum, sem sett voru saman á 17. öld, og rannsókn á heimildum þeirra, sem að mestu leyti eru miðaldarit, hinsvegar rannsókn á Eiríks sögu rauða og Grænlendinga sögu, aldri þeirra og uppruna, svo og samhengi við önnur rit sem fjalla um landnám á Grænlandi. Að auki eru í bókinni prentaðar upp ýmsar aðrar miðaldaheimildir um Grænland, en það er lesendum til mikils hægðarauka þar sem víða er til þeirra vitnað.

Engum kemur á óvart sem þekkir til fræðistarfa höfundar á liðnum árum að hann kann vel til verka á filólógískum vettvangi, hvort heldur um er að ræða útgáfustörf eða textarýni í víðari skilningi. Megineinkenni bókarinnar er vandvirkni og nákvæmni í öllum vinnubrögðum, grunnmúruð þekking á viðfangsefninu og sú heiðarlega afstaða að draga hvergi dul á þau atriði röksemdafærslunnar sem eru vafasöm eða verða ekki sönnuð að fullu.

Hér verður eingöngu rætt um síðari meginþátt bókarinnar, en fyrst skal aðeins vikið að einu atriði í útgerð hennar sem mér virðist hefði mátt betur fara. Höfundur hefur aðeins skrá um þau rit sem hann vitnar í með styttum titlum, en það eru vissulega þau rit sem mest eru notuð, en til margra annarra er vísað í neðanmálsgreinum. Nú hefur höfundur ekki ætlað sér að rekja kenningar fyrri manna um sögurnar eða um Vínlandsferðirnar, enda hefði það mátt óstöðugan æra, því að það efni hefur löngum verið kjörinn vettvangur fyrir getgátumeistara og grillufangara. Hinsvegar hefði mátt fara nokkurn milliveg í þessu efni með því að tilfæra í bókaskrá þau rit sem höfundur taldi skipta máli fyrir rannsókn sína. Að vísu er oftast vísað til þessara rita á full-

nægjandi hátt í neðanmálsgreinum, en ófróðum lesanda væri að því hagræði að þau væru talin upp í einu lagi. Þá hefði mátt komast hjá smávegis ónákvæmni eins og þeirri að vitnað er til bókar Gathorne-Hardys, *The Norse Discoverers of America* í útgáfu frá 1970 (bls. 378), en þess ekki getið að sú útgáfa er endurprentun á frumútgáfunni frá 1921, svo og að tvívegis er vitnað í Meddelelser om Grønland 182, nr. 4, án þess að getið sé höfundar eða útgáfuárs, né heldur um hvað sú bók fjalli. Hún á reyndar að vera krítísk rannsókn á heimildum um landnám á Grænlandi, en er engum til gagns að því er sögurnar varðar. Rétt hefði samt verið að nefna höfundinn (Henrik M. Jansen) og titil bókarinnar og e. t. v. bæta við svo sem einni setningu um eðli hennar.

Í upphafi síðari þáttar (bls. 293–328) ber Ólafur saman 1. og 2. kap. Eiríks sögu (hér á eftir stytt *Eir.*) við Landnámu, Eyrbyggju og Ólafs sögu Tryggvasonar hina mestu og að nokkru leyti við Laxdælu. Hann færir að því góð rök að þessir kaflar *Eir.* geti ekki verið runnir frá Sturlubók (S) heldur hljóti að vera komnir úr eldri gerð *Eir.*, sem hafi verið heimild Eyrbyggju og einnig notuð í S og Ólafs sögu Tryggvasonar. Í 2. kap. *Eir.* telur hann enn fremur að séu áhrif frá Landnámugerð, sem hafi verið eldri en S, enda eru þar atriði sem stangast við aðra staði í Landnámu. Þessi röksemdafærsla virðist mér traust, og með henni er kippt fótunum undan þeirri kenningu að *Eir.* sé yngri en S, en hana hafa ýmsir aðhyllt allt frá dögum Gustavs Storms, en þó ekki síst eftir að Jón Jóhannesson skrifaði ritgerð sína um aldur Grænlandinga sögu. Ég hef áður verið sömu skoðunar og Jón Jóhannesson, en skal nú fúslega viðurkenna að Ólafur hefur sannfært mig um að sú skoðun var röng. Reyndar höfðu ýmsir aðrir haldið því fram að *Eir.* væri eldri en S, m. a. Finnur Jónsson og Björn M. Ólsen, en þeir töldu hinsvegar að núverandi upphaf *Eir.* væri að mestu komið úr S. Rök þeirra voru þó engan veginn fullnægjandi, enda gerði enginn þeirra eins vandlegan samanburð á öllum textunum og Ólafur hefur nú gert. Hér skal ekki farið nánara út í röksemdir Ólafs, en ég ætla að niðurstöður hans (bls. 327–28) verði naumast véfengdar. Fáein atriði er þó ástæða til að drepa á.

Ólafur telur (bls. 319 o. áfr.) að *Eir.* muni upphaflega hafa stuðst við einhverja gerð Landnámu; enn fremur gerir hann ráð fyrir því að forrit Melabókar (M) hafi þegið efni úr *Eir.* (hér á eftir verður þetta forrit nefnt Styrmsibók, enda þótt Ólafur sé svo varkár að gera það ekki). Efnið sem hér er um að ræða er það sem segir um Vífil í Vífils-

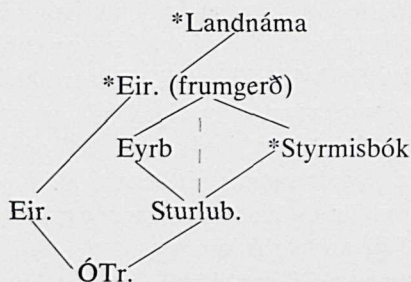
dal, leysingja Auðar djúpúðgu, í M 27. Þetta virðist mjög sennilegt, ekki síst þar sem Ólafur færir að því gild rök að Vífill, Þorbjörn Vífilsson og kvonfang hans sé tilbúningur í Eir. (bls. 375–78). Enginn vafi er á því að meginefnið í M 27 er komið úr Styrmissbók (að frátalinni ættartölunni til Melamanna). Svo fremi að höfundur Eir. hafi búið til Vífil og hans fólk, er ekki um annað að ræða en að þessa visku hafi Styrmissbók haft úr Eir. Nú er ógæfan að hlaupið hefur verið yfir þá kafla í Landnámu sem koma við efni Eir. í Melabókarhandritinu AM 445, 4to. Því verður aldrei vitað hvað upphaflega hefur staðið í M í þessum köflum, og því torvelt að giska á hvað í Styrmissbók hefur verið, enda kemur þar að auki til eyðan í Hauksbók, sem svarar til kaflans frá lokum 97. kap. inn í 111. kap. í S.

Annað atriði sem Ólafur telur höfund Eir. hafa haft úr gamalli Landnámu er það sem segir í upphafi 3. kap. í Eir. um forfeður Hallveigar Einarsdóttur, konu Þorbjarnar Vífilssonar (bls. 326). Eins og áður er sagt telur Ólafur Hallveigu tilbúning höfundar Eir., en forfeður hennar ætlar hann komna úr Landnámugerð. Hann bendir á að Hallveig sé nefnd í S 75, en ekki í tilsvareandi kafla í Hauksbók (H 63); hinsvegar hafi hún getað verið nefnd í þeim glataða kafla Hauksbókar sem svaraði til S 100 og M 27, og er það vitaskuld rétt. Aftur á móti má benda á líkur til þess að Hallveig hafi verið nefnd í þeim kafla Styrmissbókar sem lá að baki S 75 og H 63. Í Þórðarbók er Hallveig nefnd eftir Skarðsárabók, sem hefur haft hana úr S, en í Þórðarbók er bætt við Guðríði dóttur hennar og Þorbjarnar, og frá henni rakin ætt til Melamanna á sama hátt og í M 27. Þetta hlýtur að vera úr Melabók, og hefur þá væntanlega staðið í Styrmissbók. Líklegast er að Haukur hafi sleppt Hallveigu, þegar hann felldi niður þá mannfræði sem Sturla hafði skotið inn í kaflann S 75, eins og Ólafur gerir grein fyrir (bls. 326). En greinin um Hallveigu stendur einmitt við upphaf þessa mannfræðikafla. Því er eins sennilegt að Hallveig hafi þegar staðið í Styrmissbók á þessum stað og verið þangað komin úr Eir., samkvæmt því sem Ólafur heldur fram.

Það virðist liggja í röksemdafærslu Ólafs að engin áhrif frá S komi fram í hinni varðveittu Eir., enda þótt það sé ekki tekið fram beinum orðum. Á það má benda að í Eir. er ekki tekið upp landnámsmannatalið á Grænlandi (S 92), sem hefði þó verið eðlilegt ef varðveitta gerðin hefði notað S. Sama er að segja um ættartölu Þorfinns karls-efnis, sem Haukur tók upp í Eir. í Hauksbók eftir Landnámu, en

Skálholtsbókargerðin af Eir. hefur þar miklu stuttaralegri texta, sem vafalaust er upphaflegri, eins og Sven B. F. Jansson hefur rakið.

Skyldleiki Eir. við önnur rit er, eins og Ólafur tekur fram, býsna flókinn. Samkvæmt kenningu hans hefur höfundur Eir. notað gamla Landnámugerð, og Styrmir og Sturla hafa notað Eir. Eins og heimildum er háttað er erfitt að segja með vissu hvort Sturla hefur notað Eir. beint eða fengið efni þaðan úr Styrmissbók og Eyrbyggju. Reyna mætti að setja upp eins konar ættarskrá:

Glatáðar gerðir eru táknáðar með stjörnu; brotin lína (frá *Eir. til S) táknar óvíst samband. Þetta breytir vitaskuld að engu leyti þeim niðurstöðum sem Ólafur kemst að á bls. 327–28. Þær eru jafntraustar eftir sem áður. Hinsvegar hefði mátt auðvelda lesendum yfirsýn um skyldleika textanna með lítið eitt ýtarlegri útskýringu á því sem telja má rökstutt að fullu og því sem er líklegt en verður ekki fullsannað.

Víkjum nú að Grænlandinga sögu (Grs.). Þessi saga var lengi eins konar hornreka fræðimanna, flestir töldu hana unga og ómerkilega og miklu lakari heimild en Eir. Svo gerðu t. d. G. Storm, Finnur Jónsson og Matthías Þórðarson. Sigurður Nordal var á öðru máli (í Nordisk Kultur) og Jón Jóhannesson færði loks að því gild rök að hún væri frá upphafi 13. aldar í ritgerð sinni um aldur Grænlandinga sögu. Ólafur styður nú þessa skoðun með fleiri rökum, svo að nú má telja að erfitt verði að hrekja hana úr þessu. En auk þess hefur hann rætt ýmis önnur vandamál í sambandi við söguna sem fyrri fræðimenn hafa annaðhvort ekki athugað til hlítar eða látið með öllu ósnert. Eitt þessara atriða er upphaf sögunnar. Menn hafa fyrir löngu séð að upphafskaflinn hefur verið felldur niður þegar hún var tekin upp í Flateyjarbók, sem er eina heimild um textann. Hinsvegar hafa fyrri menn gert sér mjög óljósar hugmyndir um þetta glataða upphaf, og þar verð ég að viðurkenna að hafa átt hlut að máli.

Í formálanum að útgáfu minni á Landnámu setti ég fram þá tilgátu að hið glataða upphaf Grs. hefði verið heimild Sturlu að Grænlandsköflunum í Landnámu. Undirrót þessarar tilgátu var sú skoðun Jóns Jóhannessonar og annarra fræðimanna að Eir. væri yngri en Sturlubók og að Sturla hefði hlotið að hafa einhverja sérstaka heimild um landnám á Grænlandi. Hinsvegar hafði ég ekki athugað textana nógu vel, en það hefur Ólafur nú gert og sýnt ljóslega að þessi tilgáta mín fær ekki staðist (bls. 322–23, 328–32). Jón Jóhannesson taldi að Landnámukaflarnir S 89 og 92–93 væru úr sömu heimild, og í því var ég honum sammála. Nú hefur Ólafur sýnt að svo er ekki; S 89 er ættaður frá Eir., en það geta S 92–93 ekki verið. Engar líkur eru heldur á því að þeir séu úr Grs., samkvæmt rannsókn Ólafs, og verður þá alls óvíst hvaðan Sturlu kom efni þeirra, enda mun það seint vitnast, eins og Ólafur segir. Hann bendir raunar réttilega á að á þessum köflum sé nokkur Landnámusvipur, en hinsvegar eru engar líkur á að þeir séu úr Styrmissbók, svo að þá erum við jafnnær.

Annað atriði í þessu máli er nokkuð torvelt viðfangs. Það er sagan um ferð Herjólfss Bárðarsonar til Grænlands með Eiríki og brotin úr Hafgerðingadrápu sem tilfærð eru í Landnámu og í Grs. Augljós rit tengsl eru milli S 91 og upphafs 1. kap. í Grs., en Haukur hefur klofið kaflann um Herjólfr í tvennt (H 79 og 352). Haukur hefur bæði nokkur afbrigði frá texta S í H 352 og bætir við þremur atriðum: að Herjólfrur hafi verið fóstbróðir Ingólfs, að þeir Herjólfrur hafi komið í hafgerðingar, og loks tilfærir hann upphaf Hafgerðingadrápu. Ekkert af þessu er kunnugt úr öðrum heimildum. Þetta skýrði Jón Jóhannesson svo að í Styrmissbók hefði kaflinn um Herjólfr staðið á réttum stað landfræðilega í lýsingunni á landnámi á Reykjanesi, en Sturla hefði flutt hann í frásögnina af landnámi á Grænlandi (S 91) og um leið stytt hann, sleppt þeim atriðum sem H hefur umfram í H 352; Haukur hefði hinsvegar stytt frásögn S í H 79, en tekið upp kaflann úr Styrmissbók á sínum stað í frásögninni af landnámi á Reykjanesi. Ólafur virðist hallast að þessari skoðun (bls. 324 og 330). Í útgáfunni á Landnámu féllst ég á skoðun Jóns Jóhannessonar, enda þótti mér hún styðja tilgátuna um að frumgerð Grænlendinga sögu hefði verið meðal heimilda Sturlu. En ég hef síðar fengið af þessu nokkra eftirþanka, því að við þessa skýringu virðist tvennt athugasvert. Annarsvegar er skrítið að Sturla skuli ekki nefna Herjólfr á sínum stað á Reykjanesi, ef hann hefur staðið

þar í Styrmissbók, enda þótt hann væri búinn að nefna hann áður; við það má bæta að Haukur nefnir hann ekki á réttum stað landfræðilega, heldur hefði kaflinn átt að standa á undan H 350. Hinsvegar eru þess engin sjáanleg merki í Þórðarbók að M hafi haft nokkurn frábrugðinn leshátt frá H í þessum kafla; slík merki eru þó greinileg í næsta kafla á undan. Hvorttveggja þetta vekur nokkrar grunsemdir um að kaflinn um Herjólf hafi ekki staðið í Styrmissbók, a. m. k. ekki í lýsingunni á landnámi á Reykjanesi. Mér virðist aðeins tvær skýringar koma til greina: 1) að Haukur hafi haft einhverja heimild um Herjólf aðra en Styrmissbók og S um þau atriði sem hann hefur umfram S; 2) að kaflinn um Herjólf hafi staðið í Styrmissbók, en á þeim stað sem svarar til S 91 og H 79, og Sturla hafi stytta hann, en Haukur tekið þann kost að flytja nokkuð af efni kaflans þangað sem nú er H 352. Fyrri kosturinn er óáreinnilegur, því að torvelt er að benda á heimild sem Haukur hefði getað notað aðra en Grs., en þess eru annars engin merki að hann hafi þekkt hana. Síðari kosturinn virðist því tækilegri. En þá yrði að gera ráð fyrir því að Styrmir hefði þekkt sögn um Herjólf og tilkomu Hafgerðingadrápu í Grænlandsferð hans annaðhvort úr Grs. eða einhverri annarri heimild. Þetta breytir því ekki þeirri meginniðurstöðu sem Ólafur kemst að (bls. 330), sem sé að Jón Þórðarson hafi tekið upp 91. kap. úr S í upphafi Grs., en felld niður það sem þar stóð í fyrstu. En hafi upphaf Hafgerðingadrápu staðið í frumgerð Grs. er samt einkennilegt að Jón Þórðarson skyldi sleppa því, eins og Ólafur raunar tekur fram á bls. 331.

Ólafur hefur sýnt fram á að allt tímatal Grs. um ferðir Herjólfss og Bjarna Herjólfssonar er í meira lagi tortryggilegt og ekki síður ættfærsla Herjólfss. Brotin úr Hafgerðingadrápu sýna hinsvegar að einhverjar sagnir hafa verið til um þessi ferðalög og drápan tengd þeim á einhvern hátt. Nú er ég af öðrum ástæðum vantrúaður á að Hafgerðingadrápa sé eins gömul og talið hefur verið, en út í það skal ekki farið hér.¹ Á það skal aðeins bent að Bjarni Herjólfsson virðist vera að einhverju leyti þjóðsagnapersóna, sbr. og líkurnar á því að hann og Bjarni Grímólfsson í Eir. séu í rauninni af sömu rót. Því verður seint vitað hvenær Hafgerðingadrápa hefur tengst þessum sögnum. Óhugsandi væri vitaskuld ekki að Styrmir hefði þekkt einhverjar slíkar sagnir úr annarri

¹ Sjá grein mína 'Hafgerðingadrápa' í *Speculum norroenum*. Norse Studies in Memory of Gabriel Turville-Petre (Odense 1980).

átt en úr Grs., og þyrfti þá ekki að gera ráð fyrir niðurfellingu þessa umrædda efnis í upphafi hinnar varðveittu Grs. í Flateyjarbók.

Ólafur hefur borið Eir. og Grs. vandlega saman (bls. 332–69) til þess að ganga úr skugga um hvað þær hafi að geyma af sameiginlegu efni og hvað hvor þeirra hafi umfram hina. Niðurstöður þessa samanburðar eru dregnar saman á bls. 369–71. Þessi samanburður, sem gerður er af mikilli vandvirkni, leiðir tvennt í ljós: annarsvegar að ekki getur verið um að ræða ritsamband milli sagnanna í öndverðu, hinsvegar að báðar sögurnar styðjast við munnlegar sagnir sem hafa haft að geyma sameiginlegan kjarna, auk þess sem hvor sagan um sig hefur varðveitt viss atriði úr sögnum sem engin merki sjást um í hinn. Þetta hafa menn raunar komið auga á fyrir löngu, en enginn hefur áður gert eins vandlegan samanburð á textunum né raðað eins skipulega saman þeim atriðum sem sameiginleg eru, svo og hinum þar sem sögunum ber ekki saman. Greinilegt er af þessum samanburði að sagnir um Vínlandsferðirnar hafa verið æði brotakenndar og sumar hverjar haft á sér þjóðsagnablæ eða blandast minnum úr öðrum sögnum, eins og við var að búast. Örfá atriði í þeim ályktunum sem dregnar eru af þessum samanburði er ástæða til að drepa á.

Eitt þeirra er tímatal viðburðanna sem sögurnar segja frá. Fyrri menn hafa oft gripið til þeirrar meira en vafasömu aðferðar að skapa eins konar tímaröð með því að steypa saman frásögnum beggja sagna eftir geðþótta. Fastan punkt til viðmiðunar hafa menn síðan þóst finna í frásögn Heimskringlu af því að Leifur heppni hafi farið með kristniboðserindi Ólafs Tryggvasonar til Grænlands sumarið 1000. Ólafur hefur hinsvegar fært að því góð rök að sú frásögn sé runnin frá Ólafs sögu Tryggvasonar eftir Gunnlaug munk (bls. 382–89). Allt bendir til þess að Gunnlaugur hafi fyrstur tengt kristniboð á Grænlandi við þær sagnir sem hann hefur þekkt um Leif heppna og siglingar hans, vita-skuld í þeim tilgangi að gera veg Ólafs Tryggvasonar sem mestan. Eir. hefði þá fengið sína frásögn af kristniboði Leifs frá sögu Gunnlaugs. Grs. veit aftur á móti ekkert að segja af kristniboði á Grænlandi. Engar eldri heimildir en saga Gunnlaugs kunna frá því að segja að Ólafur Tryggvason hafi átt þátt í að kristna Grænland.

Með þessari röksemdafærslu Ólafs er kippt á brott þeim fasta punkti sem fræðimenn hafa miðað við í tímatali sagnanna. Því verður að taka undir þau orð Ólafs (bls. 381–82) að engar trúverðugar heimildir séu til um það hvenær kristni komst á Grænland, og mætti eins ætla að það

hefði ekki orðið fyrr en um eða eftir 1015, þegar Ólafur digri komst til ríkis í Noregi. Eiríkur rauði hefði þess vegna vel getað dáið í heiðni, eins og Grs. segir.

Í þessu sambandi setur Ólafur fram skemmtilega tilgátu (bls. 335). Í Grs. segir að Bjarni Herjólfsson hafi komið á fund Eiríks jarls og sagt honum af landafundi sínum. Þetta hefur valdið mönnum heilabrotum af tímatafsástæðum, enda vandséð hvaða erindi Eiríkur jarl átti í söguna. Ólafur leggur nú til að þarna hafi upphaflega staðið E. r., þ. e. Eiríkur rauði, en r. hafi verið mislesið sem j. Þó að þetta verði ekki sannað, er tilgátan mjög sennileg; öll atburðarásin verður með því eðlilegri og tímatal skiljanlegra.

Ólafur hefur bent á aðra leið til þess að komast að nokkurri viðmiðun um tímatal. Með athugun á ætliðum sem frá Þorfinni karlsefni eru komnir, svo og framætt hans, hefur hann sýnt fram á að allar líkur séu til að þau Þorfinnur og Guðríður kona hans hafi verið fædd um eða skömmu eftir 990. Af því leiðir að Vínlandsferð þeirra hefur ekki getað orðið fyrr en um 1020. Eins og Ólafur tekur fram er þessi hugmynd ekki ný. Guðbrandur Vigfússon setti hana fram í *Origines Islandicae*, og Gathorne-Hardy komst að svipaðri niðurstöðu án þess að hann virðist hafa þekkt kenningu Guðbrands. En enginn sem síðar hefur um þessi efni skrifað hefur tekið mark á þessu fyrr en nú, og má það raunar undarlegt heita. Hér eins og víðar hefur Ólafur farið betur í saumana á þessum atriðum og stutt þessa skoðun fleiri rökum, en með því verður margt skiljanlegra í tímatali og rás viðburða. Enn fremur rennir það stoðum undir þá skoðun Ólafs að kristnitaka á Grænlandi hafi ekki orðið fyrr en um eða upp úr 1015. Loks sýna rökkin um aldur Guðríðar að hún getur ekki verið sonardóttir Vífils í Vífilsdal, og má það heita fullgild sönnun þess að sú ættfærsla er tilbúningur höfundar Eir., eins og áður hefur verið vikið að.

Ólafur er sammála fyrri fræðimönnum um að spásagnir Þorbjargar lítilvölvu í Eir. og Þorsteins Eiríkssonar í Grs. um framtíð Guðríðar og afkomendur séu svo keimlíkar að þar hljóti að vera samband á milli. En honum hefur hugkvæmst athyglisverð tilgáta til skýringar á þessu sambandi (bls. 393–94). Þar sem í Grs. er sagt um afkvæmi Guðríðar að það muni verða bjart og ágætt, sætt og ilmað vel, en í Eir. að yfir ættkvíslum hennar muni skína bjartur geisli, þá telur Ólafur það benda til þess að helgur maður muni verða meðal afkomenda hennar. Þvílíkt orðalag, ilmur og bjartur geisli, má heita föst ritklifun (topos) í helgi-

sögum, eins og Dag Strömbäck hefur bent á (sbr. bls. 391). Á þetta hefði mátt leggja meiri áherslu, því að það er einmitt sterkur stuðningur við tilgátu Ólafs. En hún er sú að átt muni vera við Björn Hólabiskup Gilsson. Samkvæmt Jóns sögu helga virðist hafa komið til greina að taka hann í helgra manna tölu 1198, þegar bein hans og Jóns Ögmundarsonar voru upp tekin og þvegin samtímis. Brandur biskup Sæmundarson, sem stóð fyrir þessari beinauþptöku, var frændi Bjarnar Gilssonar, báðir komnir af Guðríði, svo að ætla mátti að hann hafi haldið fram hlut Bjarnar. Hinsvegar er ekki vitað hvers vegna Jón Ögmundarson varð ofan á. Ólafur getur nú þess til að spásagnirnar um birtu og ilm afkvæmis Guðríðar eigi rætur að rekja til áróðurs fyrir heilagleik Bjarnar, sem hafi e. t. v. verið til í rituðu máli. Slíkt rit hefði þá að öllum líkindum orðið til á árunum 1198–1200. Þessi hugmynd er girnileg, þó að hún verði vitaskuld ekki sönnuð. Ólíklegt er að þetta klerklega orðafar, þessi helgisögu-ritklifun, í báðum sögum sé ekki skylt á einhvern hátt; orðalagslíkingar eru hinsvegar engar, en efnissamsvörun svo mikil að freistandi er að gera ráð fyrir sameiginlegri heimild úr kirkjulegu umhverfi, og þá helst einhvers konar vísi að helgisögu um Björn Gilsson.

Miðað við þessa hugmynd fæst terminus post quem fyrir ritunartíma beggja sagnanna um 1200. Grs. ber þess engin merki að höfundur hennar hafi þekkt Ólafs sögu Tryggvasonar eftir Gunnlaug munk, ef þaðan er komin hugmyndin um kristniboð Leifs á Grænlandi, en hún hefur varla verið samin löngu eftir 1200. Varasamt er þó að álykta að Grs. hljóti að vera eldri en saga Gunnlaugs, eins og Ólafur bendir á (bls. 399). Hvorki er unnt að vita hvort höfundur Grs. hefur séð hana né hvort hann hefur tekið frásögn hennar af Leifi trúanlega. Bæði Eir. og Grs. eru hinsvegar að öllum líkindum eldri en Styrmissbók, eins og áður hefur verið dregið á, og ættu því að vera samdar á bilinu 1200–1220.

Í síðasta kafla bókarinnar sem um sögur fjallar er vikið nokkuð að Grænlandinga þætti (bls. 401–05) og þeim hugmyndum sem menn hafa gert sér um aldur hans og höfund. Athyglisvert er þar að bent er á hugsanlegt samhengi við Hryggjarstykki svo og líkur til þess að hann hafi verið skráður eftir heimildarmönnum sem voru viðburðunum nákomnir. Því einu skal við það bætt að ástæða virðist vera til þess að athuga málfar þáttarins með hliðsjón af þessum hugmyndum. Ólafur bendir á nokkrar hliðstæður í Morkinskinnu, en fleira mátti nefna.

Ef lítið er á orðatalningar þær sem Peter Hallberg hefur gert kemur í ljós að Grænlandinga þáttur hefur ýmis einkenni sem eiga sér hliðstæður í Morkinskinnu, svo sem mikla notkun á því sem Hallberg kallar 'epískt nú', samtengingarnar 'síðan' en ekki 'eftir það', 'ok er' en ekki 'en er', sögnina 'hitta' en aðeins einu sinni 'finna'. Þetta bendir a. m. k. fremur til þess að texti Grænlandinga þáttar sé gamall. Við það má bæta að í þessum stutta texta eru furðu mörg sjaldgæf orð. Við lauslega athugun hef ég rekist á tug orða sem ekki eru dæmi um úr öðrum textum í orðabókum, auk annarra sem aðeins er til eitt annað dæmi um. Allt þetta virðist styðja þá skoðun sem Ólafur lætur í ljósi á aldri þáttarins, en vitaskuld lá nánari málfarsleg athugun á honum utan verksviðs þessarar bókar.

Ólafur Halldórsson hefur með þessari rannsókn dregið fram athyglisverða drætti í sköpunarsögu Grs. og Eir. Hann hefur sýnt að rittengsl eru ekki milli þeirra, heldur styðjist þær báðar við arfsagnir af löngu liðnum atburðum; enn fremur hafi báðar sögurnar hagnýtt sér ritaðar heimildir að nokkru marki, Eir. þó öllu meir. Samanburður sagnanna leiðir í ljós að sagnaefnið sem legið hefur þeim að baki hefur haft ákveðinn kjarna sameiginlegan báðum sögum, en um mörg atriði hafa verið missagnir eða samhengi óljóst. Höfundar beggja sagna hafa unnið úr þessu hráefni hvor á sinn hátt, og í því koma einmitt fram höfundar-einkenni þeirra. Ólafur víkur lítið eitt að misjöfnum áhugamálum höfundanna hér og hvar í bókinni, en rannsókn á bókmenntalegu viðhorfi þeirra er vitaskuld utan þess verksviðs sem hann hefur kosið sér. Hinsvegar hefur hann með þessari gaumgæfilegu rannsókn sinni komist nær því að veita lesendum nokkra innsýn í vinnubrögð höfunda en fyrri menn hafa gert, en það er ekki lítils virði, þegar um rit er að ræða frá æskuskeiði Íslendingasagna. Mér virðist því ekki vafamál að þeir sem eiga eftir að fjalla um þessar sögur frá bókmenntalegu sjónarmiði mættu draga drjúgan lærdóm af niðurstöðum þessarar bókar. Hér er sem sagt lagður traustur grundvöllur að frekari rannsóknum, og Ólafur hefur sýnt það ótvírætt hversu óhjákvæmilegt er að fílólóógísk undirstaða allra athugana á eldri bókmenntum sé eins traust og auðið er. Án hennar verða allar frekari rannsóknir og kenningar á sandi reistar.

Með þessu er ekki sagt að í þessari bók séu öll vandamál leyst til hlítar. Ólafur dregur hvergi dul á að margt er og verður óvíst í þessum fræðum og mörg vafaatriði verða seint afgreidd með öruggri vissu. En hann hefur sýnt í þessari bók hversu langt verður komist með því að

beita fílólóískum aðferðum með gagnrýni og skarpri dómgreind. Á því sviði bókarinnar sem hér hefur verið rætt um hafa verið uppi margvíslegar kenningar og skoðanir fræðimanna hafa verið æði sundurleitar. Sumar þessara kenninga hefur Ólafur tekið upp aftur og stutt þær fleiri og betri rökum en áður hefur verið gert. Á hinn bóginn hefur hann verið ötull í þeirri iðju sem Árne Magnússon kallaði 'að útryðja erroribus', og það er trúa mín að honum hafi tekist að ganga af álitlegum hópi villukenninga fyrir fullt og allt.

Meginkostur þessarar bókar og grundvöllur þess að höfundur hennar hefur komist að trúverðugum niðurstöðum er sú vandvirkni sem hann hefur hvarvetna sýnt í textasamanburði og ályktunum út frá honum, sú þolinmæði sem þarf til þess að elta uppi hvert smáatriði svo að gengið verði úr skugga um hvort það geti skipt máli, og loks sú nákvæmni sem þarf til þess að láta sér ekki sjást yfir þau atriði sem torskýrð eru eða virðast stangast við heildarskoðun og niðurstöður bókarinnar. Mörgum hættir til þess að ganga þegjandi fram hjá óþægilegum staðreyndum eða taka á sig gervi málflutningsmanns til þess að gera lítið úr þeim. Þessa gætir ekki í bók Ólafs, enda þótt hann hafi vitaskuld sínar skoðanir, því að hann er óhræddur við að benda á óviss atriði í röksemdafærslunni og láta lesendum eftir að meta líkurnar á hvorn veginn sem er, þegar ekki verður komið að beinum sönnunum. Með þessum hætti hefur hann gengið frá bók sem ég ætla að verði undirstöðurit á þessu sviði, jafnt hvort sem menn verða höfundir sammála í öllum atriðum eða ekki. Framhjá henni verður ekki gengið í frekari rannsóknum á sögunum um Grænland, hún hefur skapað þeim nýjan og traustari grundvöll.